

แล้งจัดแล้วกลับมาท่วมหนัก: ความผิดปกติที่ต้องรับมือให้เท่าทัน

พ รากฏการณ์ภัยแล้งที่ลากยาวเกินกว่าครึ่งปีแรก ตามมาด้วยน้ำท่วมใหญ่ตอนปลายปีครอบคลุมพื้นที่มากกว่าครึ่งประเทศ รวม 51 จังหวัด ไม่ใช่เรื่องปกติ โดยเฉพาะเมื่อมี “ความแปรปรวนของสภาพอากาศ” ที่เป็นปัญหาใหญ่ระดับโลกเข้ามาเกี่ยวข้อง การแก้ไขและการรับมือกับ “สภาพปัญหาน้ำท่วมที่เปลี่ยนไป” จะทำกันเหมือนเดิมไม่ได้อีกแล้ว เพราะต้อง “เท่าทัน” และต้องปรับเปลี่ยน “หลักคิด - มุมมอง - วิธีการ” กันขนานใหญ่

แล้งกลางฤดูฝน

ภัยแล้ง ปี 2553 ถูกคาดการณ์ว่า จะรุนแรงและกินเวลายาวนานกว่าปกติ ซึ่งก็เป็นเช่นนั้นจริงๆ เริ่มต้นเดือนพฤศจิกายน หลังหน้าฝนของปี 2552 กว่าจะหมดพิษสงก็ปาเข้าไปสิงหาคม 2553 กินเวลาราว 10 เดือน ครอบคลุมพื้นที่ประสบภัย 60 จังหวัด 463 อำเภอ 3,005 ตำบล 24,248 หมู่บ้าน พื้นที่การเกษตรเสียหาย 1,922,651 ไร่¹ มูลค่าความเสียหายที่บริษัทศูนย์วิจัยกลีกรไทยคาดการณ์ไว้คือ ไม่น้อยกว่า 6,000 ล้านบาท²

นอกจากภาพท้องไร่ท้องนาแต่กระแง ข้าวและพืชไร่ยืนต้นตายกลางความร้อนที่พุ่งสูงเกินกว่า 40 องศาเซลเซียส วัชพุ่มผายพอมจนเห็นซี่โครงปูโปน ลำน้ำลำห้วยหลายสายแห้งเหือดจนเห็นดินท้องน้ำ ฯลฯ แล้วรูปธรรมที่ชี้ว่าภัยแล้งปี 2553 น่าจะรุนแรงที่สุดในรอบ 5 ปี ก็คือ น้ำต้นทุนในเขื่อนสำคัญๆ อาทิ เขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนอุบลรัตน์ เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ มีปริมาณน้อยกว่าช่วงเดียวกันของปีก่อนมาก หลังสงกรานต์มีฝนตกบ้างแต่ปริมาณน้ำในเขื่อนสำคัญยังต่ำมากซึ่งหากยังไม่มียฝนตกลงมา ก็จะมีน้ำใช้กันได้แค่ 1-2 เดือน เท่านั้น

สภาพการณ์เช่นนี้สร้างความวิตกให้แก่ทุกภาคส่วน นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี ถึงกับสั่งการให้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีเศรษฐกิจทุกสัปดาห์ เพื่อติดตามสถานการณ์ภัยแล้งอย่างใกล้ชิด³

หลายเดือนแล้วที่แสงแดดยังแผดเปรี้ยง แสบไม่มีน้ำฝนหยดลงมาเลย ทั้งๆ ที่เข้าสู่ช่วงกลางฤดูฝนแล้ว น้ำในเขื่อนหลายแห่งแห้งจนสันดอนโผล่ บ้างก็กลายเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงวัวควาย วัด ชุมชน โบราณสถานที่เคยจมอยู่ใต้ผืนน้ำก็โผล่ขึ้นมาให้เห็นกันชัดเจนน

“ลุงอุตุสำห้” ชาวนาจาก ทุ่งกุลาร้องไห้ อ.นาตุณ จ.มหาสารคาม เป็นเสมือนตัวแทนบอกเล่าถึงความทุกข์อย่างแสนสาหัสของเกษตรกรและชาวบ้านที่ขาดแคลนน้ำกิน น้ำใช้ และน้ำในการเพาะปลูกว่า *“ปีนี้แล้งขนาดไหนก็แล้งขนาดชาวนาอาจต้องซื้อข้าวกินละ ถ้าฝนยังไม่ยอมตกอีก จะเป็นปีที่แล้งที่สุดในรอบ 20 ปี”⁴*

เอลนีโญพ่นพิษ!

ภัยแล้งรุนแรงในปี 2553 เป็นผลมาจากปริมาณน้ำฝนในปีก่อนที่วัดค่าได้น้อยที่สุดในรอบ 5 ปี ทำให้

น้ำไหลเข้าเขื่อนน้อย แต่กลับต้องระบายน้ำออกจากเขื่อนมาก เพื่อแก้ไขผลกระทบจากภัยแล้ง เมื่อพิจารณาแผนภาพฝนสะสมรายเดือนตั้งแต่ พฤศจิกายน 2552 ถึง เมษายน 2553 พบว่าพื้นที่ประเทศไทยมีปริมาณฝนน้อยมาก โดยเฉพาะตอนบนของประเทศ และเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณฝนในช่วงพฤศจิกายน 2551 – เมษายน 2552 พบว่าปริมาณฝนรวมในช่วง พฤศจิกายน 2552 – เมษายน 2553 มีค่าต่ำกว่าเดิมค่อนข้างมาก⁵

สภาพ “ฝนแล้ง น้ำแห้งเหือด” ที่กล่าวข้างต้น ผู้เชี่ยวชาญหลายสำนักทั้งไทยและเทศระบุตรงกันว่า มีสาเหตุสำคัญมาจากปรากฏการณ์ “เอลนีโญ” (El Nino) ที่เกิดขึ้นระหว่างเมษายน 2552 – มิถุนายน 2553 ดร.สมิทธ ธรรมสโรช อดีตผู้อำนวยการศูนย์เตือนภัยพิบัติแห่งชาติ อธิบายให้เข้าใจง่ายๆ ว่า “เนื่องจากผิวน้ำร้อนจากมหาสมุทรแปซิฟิกเคลื่อนตัวผ่านเส้นศูนย์สูตรจากซีกตะวันตกไปยังซีกตะวันออก นำความชุ่มชื้นไปเกิดฝนตกหนักน้ำท่วมที่เอกวาดอร์ เปรู ส่วนซีกแปซิฟิกตะวันตกเหลือความแห้งแล้งไว้ ทำให้ไม่มีฝนตก ประเทศไทยอยู่ซีกแปซิฟิกตะวันตกจึงเกิดความแห้งแล้งยาวนาน ไม่มีฝน และอุณหภูมิสูงขึ้น”⁶

ด้วยเหตุนี้หลายประเทศในเอเชียไม่ว่าจะเป็นจีน อินเดีย เวียดนาม ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ไทย ฯลฯ รวมไปถึงบางส่วนของออสเตรเลีย จึงต้องเผชิญภัยแล้ง – ภัยร้อนตั้งแต่ต้นปี 2552 ช้ามมาถึงก่อนปี 2553 ในระดับ “อ่วม ortsภัย” ไปตามๆ กัน

บทอุกภัยปลายปี

ปรากฏการณ์ “แล้งกลางฤดูฝน” ทำให้เกรงกันว่าฝนจะไปกระหน่ำช่วงปลายปี จนทำให้เกิดน้ำท่วมหนักเข้าขั้น “มหันตภัย” หรือไม่ ดร. รอยล จิตรดอน ผู้อำนวยการสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี “ฟันธง” ว่า ตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคมไปจนถึงปลายปีฝนจะตกเยอะแฉะนอน เนื่องจากจะเกิดปรากฏการณ์ “ลานินญา” (La Nina) และมี “อินเดีย น โอเชียน ไดโพล” ซึ่งเป็นกระแสลมแบบเดียวกับเอลนีโญ – ลานินญา แต่เกิดในมหาสมุทรอินเดียเข้ามาเสริม ทำให้เกิดฝนมากบริเวณภาคเหนือตอนบน อีกทั้งมีกระแสลมที่พัดจากสหรัฐอเมริกาไทยมากและยังมีพายุที่จะหอบฝนมาให้อีกด้วย⁷

แล้วฝนก็ “มาตามนัด” จริงๆ แต่มาในปริมาณที่มากกว่าและในระยะเวลาที่ยาวนานกว่าที่คาดไว้หลายเท่า ทั้งยังมีรูปแบบ “ไม่ปกติ” จนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อุทกภัยธรรมดาๆ ในช่วงแรกๆ กลายเป็นสาธารณภัยครั้งร้ายแรงไปได้ในที่สุด

กลางเดือนพฤษภาคม “ฝนเดือนหก” ตกหนาแน่นทางภาคเหนือตอนบน เกิดน้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก แต่ไม่ถึงกับร้ายแรง ความวิตกกังวลคลายลงบ้าง เพราะเริ่มมีน้ำไหลเข้าเขื่อน แต่แล้วจู่ๆ ฝนก็หายไปจากฟ้า เกิดภาวะ “ฝนทิ้งช่วง” ยาวนานเป็นเดือนๆ จนกระทั่งเข้าสู่กลางเดือนกรกฎาคม พายุสองลูกจากทะเลจีนใต้คือ “โกนเซิน” (Conson) และ “จันทู” (Chanthu) ไม่ได้หอบฝนมาให้มากนักเพราะแฉะไทยแค่ส่วนหาง แต่ก็ช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้บ้างดังพาดหัวข่าวที่ว่า “พายุโกนเซินทำนครพนมฝนตกทั้งวันทั้งคืนชาวบ้านเฮ!”⁸

ณ เวลานั้น แทบทุกคนตั้งหน้าตั้งตารอพายุลูกใหม่ให้มาช่วยล้างความร้อนแล้ง แต่แล้วภัยแล้งก็กลายเป็นภัยน้ำจากอิทธิพลของ “มินดอลเล” (Mindulle) พายุลูกที่สามที่ขึ้นฝั่งเวียดนามในคืนวันที่ 24 สิงหาคม พัดพุงเข้ามาสมทบกับหย่อมความกดอากาศต่ำที่พาดผ่านตอนบนของประเทศไทยพอดี ส่งผลให้หลายจังหวัดในภาคเหนือ อีสาน และกลาง มีฝนตกหนักทั้งวันทั้งคืนเกิดน้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก บางพื้นที่น้ำท่วมขังสูง 1 – 3 เมตร ดินถล่ม ไร่นาเสียหายยับยับหมื่นไร่

เข้าสู่เดือนตุลาคม 2553 หลายจังหวัดในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนและที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาต้องเผชิญกับภัยน้ำท่วมแบบไม่ทันตั้งตัว เมื่อระดับน้ำในแม่น้ำสายหลักและแม่น้ำสาขาค้างๆ เพิ่มสูงขึ้นไม่ต่ำกว่า 30 เซนติเมตร อย่างรวดเร็ว สาเหตุเพราะระดับน้ำในเขื่อนสำคัญๆ เข้าขั้นวิกฤต จนต้องเร่งระบายน้ำออกบางพื้นที่ เช่น อ่างเก็บน้ำห้วยโจด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระดับน้ำสูงสุดถึง 3 เมตร สายน้ำเชี่ยวกรากไหลล้นเข้าท่วมบ้านเรือน พื้นที่การเกษตรเสียหายยับเยินไปตามๆ กัน

หลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรายงานการเกิดน้ำท่วมฉับพลัน น้ำท่วมขัง ตลิ่งและคันกั้นน้ำพัง ฯลฯ อาทิ ที่ร้อยเอ็ด นครพนม สกลนคร ชัยภูมิ แต่รุนแรงที่สุดที่นครราชสีมา ฝนกลางเดือนตุลาคมตกหนักติดต่อกันหลายวัน ทำให้น้ำท่วมสูงเกือบทั้งจังหวัด ท่วมนานเกือบ 2 สัปดาห์ ประชาชนเดือดร้อนกว่า 1 ล้านคน พื้นที่การเกษตรเสียหายเกือบ 2 ล้านไร่

ต้นเดือนพฤศจิกายน พายุดีเปรสชันในอ่าวไทย ตอนล่างพัดถล่มชายฝั่งภาคใต้ ตั้งแต่ชุมพรลงไปถึง นราธิวาส ต้องเผชิญกับคลื่นพายุลมแรง ฝนตกหนักถึง หนักมากติดต่อกันหลายวัน จนมีปริมาณน้ำสะสมไหลบ่า เข้าท่วมอาคาร บ้าน ร้านค้า ถนนและพื้นที่เพาะปลูกเสียหายไปตามๆ กัน

ที่หนักที่สุดคืออำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ปริมาณน้ำฝนที่ตกในช่วง 1 – 2 พฤศจิกายน สูงถึง 500 มิลลิเมตร จนต้อง “ซักธงแดง” ให้ประชาชนเตรียมอพยพ เมื่อเวลา 17.00 น. ของวันที่ 1 ธันวาคม แต่ก็ไม่ทัน กระแสน้ำที่ถาโถมเข้าท่วม ทั้งรถทั้งบ้านต่างจมน้ำ หลาย จุดกระแสน้ำเพิ่มสูงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะย่าน ศูนย์กลางธุรกิจ ที่บางจุดน้ำท่วมเกือบมิดหลังคา ส่งผลให้ไฟฟ้า น้ำประปา การสื่อสารทางโทรศัพท์ไม่สามารถ

ใช้งานได้ ประชาชนติดค้างอยู่ในบ้านเรือนเกือบแสนคนที่รอความช่วยเหลือเร่งด่วนไม่น้อยกว่าหมื่นคน ถือเป็นน้ำท่วมที่อาจร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ หนักกว่าน้ำท่วมใหญ่ที่เคยเกิดขึ้นเมื่อ ปี 2545 (ดูตาราง 1)

มหาอุทกภัยปลายปี ทำให้ภาคเหนือ ภาคตะวันออก เชียงเหนือ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก มีพื้นที่ประสบอุทกภัย 39 จังหวัด 425 อำเภอ 3,098 ตำบล 26,226 หมู่บ้าน ราษฎรได้รับความเดือดร้อน 2,002,961ครัวเรือน 7,038,248 คน คาดว่าพื้นที่การเกษตรเสียหาย 7,784,368 ไร่ มีผู้เสียชีวิต 180 ราย ส่วนภาคใต้ มีพื้นที่ประสบอุทกภัย 12 จังหวัด 133 อำเภอ 874 ตำบล 6,197 หมู่บ้าน ราษฎรได้รับความเดือดร้อน 609,511 ครัวเรือน 1,932,405 คน มีผู้เสียชีวิต 80 ราย⁹ ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย ประเมินมูลค่าความเสียหายไว้ที่ 32,000 – 54,000 ล้านบาท

ตาราง 1 สถานการณ์อุทกภัยและความเสียหาย พ.ศ. 2545 – 2553

พ.ศ.	ประชาชน (ล้านคน)	ครัวเรือน (ล้านครัวเรือน)	พื้นที่เกษตร (ล้านไร่)	ความเสียหาย (ล้านบาท)
2545	5.13	1.37	10.43	13,385
2546	1.88	0.48	1.59	2,050
2547	2.32	0.62	3.30	850
2548	2.87	0.76	1.70	5,982
2549	6.05	1.67	6.56	9,627
2550	2.33	0.57	1.62	1,688
2551	7.92	2.03	6.59	7,602
2552	8.88	2.31	2.96	5,253
2553	8.97	2.61	7.04	32,000 – 54,000 ¹

หมายเหตุ: ¹ คาดประมาณ โดยศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย
ที่มา : สถิติสถานการณ์อุทกภัยของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 – 2552 โดย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย http://61.19.54.151/public/group4/disaster01/disaster_002_53.htm

ลาบิญาแพลงก์ !

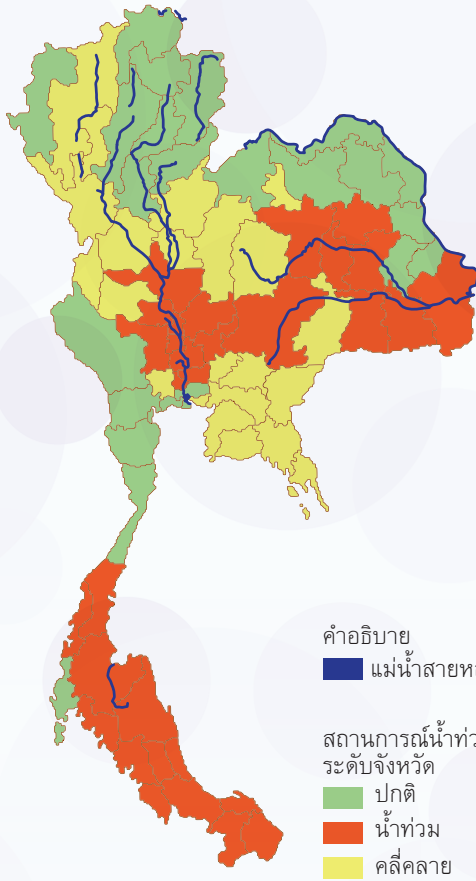
เกิดอะไรขึ้นกับประเทศไทย...? ทำไมต้นปีแทบต้องขอดน้ำกิน แต่พอปลายปีน้ำกลับมากเกินไป เป็นไปได้อย่างไรที่น้ำท่วมหนักจังหวัดนครราชสีมา ทั้งๆ ที่ตัวเมืองตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราชแท้ๆ ...? ดร.อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน) ให้คำตอบว่า ปี 2553 สภาพอากาศมีความแปรปรวน

ตาราง 2 สรุปเหตุการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้นในรอบปี พ.ศ. 2553 และรายละเอียดความเสียหาย

ช่วงเวลา	พื้นที่ประสบภัย	จำนวนผู้เสียชีวิต	จำนวนผู้ได้รับความเดือดร้อน	หมายเหตุ
10 ตุลาคม ถึง 13 ธันวาคม 2553	พิจิตร เพชรบูรณ์ ระยอง จันทบุรี ตราด ตาก ชลบุรี สระแก้ว นครนายก กำแพงเพชร พิษณุโลก ปราจีนบุรี สมุทรปราการ นครปฐม อุทัยธานี ฉะเชิงเทรา อ่างทอง ชัยภูมิ นครสวรรค์ ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท สระบุรี ปทุมธานี นนทบุรี สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยาหนองบัวลำภู บุรีรัมย์ นครราชสีมา สุรินทร์ ขอนแก่น มหาสารคาม ศรีสะเกษ อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ลำพูน เชียงใหม่	180 คน	2,002,961 ครัวเรือน 7,038,248 คน	เกิดจากอิทธิพลของร่องความกดอากาศต่ำพาดผ่านภาคใต้ตอนบน ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงใต้
1 พฤศจิกายน ถึง 13 ธันวาคม 2553	สุราษฎร์ธานี พัทลุง สตูล กระบี่ ระนอง ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ตรัง สงขลา นครศรีธรรมราช	80 คน	609,511 ครัวเรือน 1,932,405 คน	อิทธิพลของพายุดีเปรสชันบริเวณอ่าวไทยตอนล่างเคลื่อนผ่านภาคใต้

ที่มา: สรุปข่าวการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 14 ธันวาคม 2553. สืบค้นจาก (<http://www.thaigov.go.th>)

แผนที่แสดงพื้นที่ประสบอุทกภัย
เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2553

ที่มา: ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย วาตภัยและดินถล่ม กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย [http://www.disaster.go.th/dpm/flood53/flood53.html]

ค่อนข้างสูง ต้นปีเกิดเอลนีโญ เกิดภัยแล้งเกือบทั่วประเทศ ปลายปีเกิดลานีญาที่เป็นตัวการหลักที่ทำให้ฝนตกหนักแถบเอเชีย และแห้งแล้งทางฝั่งอเมริกาใต้ เท่ากับว่า **ปี 2553 เกิดทั้งสองปรากฏการณ์ที่เป็น “ขั้วตรงข้ามกัน” ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะเกิดขึ้นในปีเดียวกัน**¹⁰

ดร.ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล แห่งคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ศึกษาผลกระทบจากภาวะโลกร้อนด้านภัยพิบัติ โดยเฉพาะปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งชี้ว่า การตกของฝนในปี 2553 มีความผิดปกติ เป็นผลจากปรากฏการณ์ลานีญาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ทำให้มีร่องฝนพาดผ่านเอเชีย สองอาทิตย์แรกของเดือนตุลาคม ร่องฝนพาดแล้วไม่ไปไหนเลย ฝนก็เลยตกหนักทั่วทุกภาค ซึ่งตามปกติช่วงเดือนตุลาคมฝนต้องลงไปทางภาคใต้แล้ว¹¹

ดร.อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เสริมว่า ตามปกติร่องมรสุมจะเคลื่อนผ่านไปด้วยความเร็วเฉลี่ยประมาณ 100 กิโลเมตรต่อวัน แต่ที่นิ่งอยู่กับที่ แซ่ตัวอยู่สิบกว่าวัน เพราะถูกบล็อกด้วย 2 หย่อมความกดอากาศต่ำในอ่าวเบงกอลและในมหาสมุทรแปซิฟิก¹²

เพราะฤทธิ์เดชของลานีญาที่พาดผ่านเอเชีย จึงเกิดน้ำท่วมร้ายแรงในปากีสถาน จีน และลาว ในเดือนสิงหาคม น้ำท่วมพม่า กัมพูชา เวียดนาม และไทย ในเดือนตุลาคม

ทั้งระบบบริหารจัดการ และระบบเตือนภัยมีปัญหา

ความรุนแรงของปัญหาน้ำแล้ง – น้ำท่วมในปี 2553 ทำให้หลายฝ่ายออกมาตั้งคำถามถึง “ระบบบริหารจัดการน้ำ” ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์มาตลอดว่า “ล้มเหลว” กันอีกครั้ง ซึ่งหากพลิกข้อมูลดู จะพบว่าแผนงาน โครงการของหน่วยงานต่างๆ ที่จะแก้ไขดูแลเรื่องน้ำมีอยู่แล้วมากมาย แต่มีลักษณะต่างคนทำ และไม่เท่าทันสถานการณ์ เมื่อเจอเข้ากับ “เหตุการณ์ผิดปกติ” และ “สภาพปัญหาที่เปลี่ยนไป” จึงส่งผลต่อการ “บริหารจัดการน้ำ” ทำให้การรับมือปัญหาตั้งแต่ต้นทางทำได้ไม่ดีพอ

ดร.ธนวัฒน์ จารุพงษ์สกุล อธิบายว่า เพราะปี 2552 แล้งจัด เมื่อมีฝนช่วงสิงหาคม – กันยายน จึงกักน้ำในเขื่อนไว้ทั้งหมด ไม่กล้าปล่อยออกเพราะเกรงจะเกิดภัยแล้งซ้ำ เพราะปกติเดือนตุลาคมจะไม่มีฝนแล้ว แต่อาจไม่ได้ศึกษาว่าภูมิอากาศมีความแปรปรวน กำลังจะเข้าปรากฏการณ์ลานีญา นั่นคือปลายเดือนกันยายน เขื่อนแทบทุกเขื่อนน้ำยังไม่เต็ม มีประมาณ 70 – 80 เปอร์เซ็นต์ แต่พอเข้า 2 สัปดาห์แรกของเดือนตุลาคม ฝนกลับตกหนักทำให้น้ำเต็มทุกเขื่อน ก็ต้องรีบปล่อยน้ำออกเพราะกลัวเขื่อนแตก พอน้ำลงมาพร้อมกัน ทั้งในพื้นที่ที่ฝนอู่อยู่กับน้ำที่เขื่อนปล่อยออกมา จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดน้ำท่วมเป็นบริเวณกว้าง¹³

ดร. สมित ธรรมสโรช ประธานกรรมการมูลนิธิสภาเตือนภัยพิบัติแห่งชาติ และอดีตรองอธิบดีกรมอุตุนิยมวิทยา วิพากษ์ปัญหาที่เกิดขึ้นว่า มาจากการไม่มีนโยบายการเตือนภัยธรรมชาติที่ชัดเจนของภาครัฐ ทำให้หน่วยงานต่างๆ ไม่สนใจหรือขาดการประสานงานกัน ข้อมูลจากการทำนายล่วงหน้านับเดือนจึงไม่มีประโยชน์ “กรมอุตุนิยมวิทยาเตือนภัยมาแล้ว 20 กว่าฉบับ มีการบอกถึงขั้นฝนจะตกหนักตรงนั้นตรงนี้ ปริมาณแบบนี้จะทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน ถ้าคนที่ได้รับการเตือนถือไปปฏิบัติตามเอาไปบอกผู้บริหารท้องถิ่น ให้มีคำสั่งอพยพ หรือหาทางป้องกัน หากกระสอบทราย ขุดลอกหนองบึง ให้ทางน้ำไหลได้คล่อง รวมทั้งเตือนประชาชนให้ยกของไว้ล่วงหน้า หรือเตรียมอาหารกักไว้ ความเสียหายมันก็จะน้อยลง”¹⁴

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้พบว่า ทั้งระบบบริหารจัดการน้ำของไทย และระบบเตือนภัยมี “จุดอ่อน” รวมไปถึงปัญหาในเรื่องมุมมอง วิธีคิดในการจัดการกับภัยแล้ง น้ำท่วมที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนใหม่ โดยต้องเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส ไมเช่นนั้นก็จะเป็นการพายุเรือในอ่างที่มีรูรั่วอีกต่างหาก

ต้องบูรณาการทั้งหลักคิดและกิจกรรม

ในการเสวนาเรื่อง “วิกฤตน้ำท่วมประเทศไทย : แคลไหน ? ปัญหา ทางออก”¹⁵ ที่จัดโดยสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2553 ดร.รอยล จิตรดอน ผู้อำนวยการสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้เปิดประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า บทเรียนที่ได้จากวิกฤตน้ำคราวนี้ คือ คงต้องมีการ “ทบทวนโครงสร้างในการแก้ปัญหาที่ท่วมกันใหม่” โดยระบุว่า “ที่ผ่านมาประเทศไทยใช้ทฤษฎีฝรั่งแก้ปัญหา โดยไม่ได้ดูว่ามีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและสภาพพื้นที่ของประเทศไทย”

การกำหนดแผนต่าง ๆ มักจะมาจากส่วนกลาง โดยไม่ค่อยได้คำนึงว่าเหมาะสมกับพื้นที่ต่าง ๆ อย่างไร เช่น พื้นที่อีสานที่แห้งแล้งมากนั้น แต่จากข้อมูลมีปริมาณฝนรายปีเฉลี่ย 1,300 มิลลิเมตร ขณะที่ภาคเหนือมีฝนเฉลี่ยปีละ 1,100 มิลลิเมตร เพียงแต่ภูมิประเทศของภาคเหนือเอื้ออำนวยต่อการกักเก็บน้ำ ดังนั้น หากจะแก้ปัญหาที่ท่วมน้ำแล้งในภาคอีสาน ก็จะต้องเป็นรูปแบบโครงการขนาดเล็กจำนวนนับพันนับหมื่นโครงการกระจายทั่ว เพราะสภาพพื้นที่เป็นเนินสลับสูงต่ำ

ในเรื่องของน้ำท่วมน้ำแล้งนั้น ดร.รอยล ให้ความเห็นว่า เป็นเรื่องที่ “ต้องแก้ปัญหาพร้อม ๆ กัน” ที่ผ่านมานั้น แผนการในการแก้ปัญหาที่ท่วมน้ำแล้งจะแยกส่วนกัน แต่ผลจากสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ปริมาณฝนในประเทศไทยเพิ่มขึ้น จึงต้องมีการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความมั่นคงและยืดหยุ่น ไม่ว่าจะฝนจะตกเหนือเขื่อนหรือใต้เขื่อน ต้องบริหารจัดการให้ได้

การทบทวนโครงสร้างในการแก้ปัญหาที่ท่วมน้ำ มีประเด็นที่สำคัญมากคือ แผนป้องกัน แก้ไขน้ำท่วม น้ำแล้งที่มีอยู่นั้น ส่วนใหญ่แล้วหน่วยงานที่รับผิดชอบจะ “ต่างคนต่างทำ” และนำไปใช้น้อย ในเรื่องนี้จะต้องมีการ “บูรณาการทั้งหลักคิดและกิจกรรม”

ที่ว่าหลักคิดต้องตรงกันนั้น ดร.รอยล อธิบายว่า เช่นกรณีของภาคอีสานนั้น ถ้าเชื่อว่าแล้งก็สามารถผันน้ำจากแม่น้ำโขงมาช่วยได้ แต่ถ้าเชื่อว่าท่วม ก็ต้องแก้อีกแบบ แต่ถ้าเชื่อว่าทั้งท่วมด้วยและแล้งด้วย...หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีหลักคิดเรื่องนี้ตรงกัน ไมเช่นนั้นแล้ว ถ้าต่างคนต่างทำโดยไม่คิดถึงภาพรวม ก็จะทำให้เกิดปัญหา แต่ถ้าทุกหน่วยงานร่วมกันช่วยกัน และนำบทเรียนน้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้มาเป็นแนวทางวางแผน ปัญหาที่ท่วมคองน้อยลง และยังสามารใช้น้ำที่ท่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำ

ดร.อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน) กำลังทำงานชิ้นสำคัญ คือ การเก็บข้อมูลน้ำท่วมให้ละเอียดที่สุด ให้เห็นชัดว่าน้ำท่วมอย่างไรที่ไหน เพราะสิ่งที่เรียนรู้จากเหตุการณ์ครั้งนี้ จะเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้รู้ว่าจากนี้จะเดินไปทางไหน อย่างไร เพื่อใช้รับมือกับน้ำท่วมครั้งต่อไป¹⁶

แต่สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ **ต้องมีการ “เปลี่ยนมุมมองความคิด” วิธีการรับมือกับน้ำท่วมในทุกระดับ** ตั้งแต่รัฐบาลไปจนถึงกลไกของรัฐ เพราะถ้ากลไกที่เป็น “มือไม้” ไม่ปรับเปลี่ยน การผลักดันจากรัฐบาลก็ทำอะไรไม่ได้มาก ตัวอย่างเช่น กรณีของจังหวัดอุบลราชธานี ที่แม้จะมีข้อมูลแจ้งเตือนว่า น้ำจะขึ้นสูงไปถึงระดับ 114 เซนติเมตร แต่ระดับราชการในพื้นที่ไม่กล้าตัดสินใจออกมาตรการรับมือ เช่น การสั่งอพยพผู้คน เพราะหากน้ำไม่ท่วมอย่างที่คาด ก็เกรงว่าจะได้รับผลกระทบทางหน้าที่การงาน ทั้ง ๆ ที่การคาดการณ์ล่วงหน้าย่อมมีความผิดพลาดเกิดขึ้นได้ แต่ไม่ใช่เรื่องร้ายแรงหากเป็นการตัดสินใจเพื่อป้องกันความเสี่ยง

“คนไทยอาจต้องอยู่กับน้ำให้มากขึ้น อยู่กับน้ำ หมายถึงว่า ให้น้ำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ไม่ใช่สิ่งที่ต้องไล่มันออกไป น้ำท่วมไม่ใช่ End of The World ถ้าเราไม่รังเกียจน้ำ จะทำอะไรได้ง่ายกว่านี้เยอะ ระบบราชการต้องเลิกล้มวัฒนธรรมองค์กร ต้องคิดนอกกรอบ ต้องแก้ไขความผิดพลาดในอดีตที่สะสมมานาน” ดร.อานนท์ ผากทิ้งท้ายไว้ในสถานการณ์ที่ภัยแล้ง – ภัยน้ำท่วม มีความรุนแรงมากขึ้นจากปัจจัยทางธรรมชาติที่ผันผวนหนักขึ้นเรื่อยๆ